

■ Sevinc MUĞANNA

11 fevral 2017

WWW.KASPI.AZ

Otuzuncu illərdə Qazağın Muğanlı kəndində “Şolloy” adlı son də-rəcə erköyün bir uşaq varmış. Güz-güyə baxıb, “Mənim saçım niyə sa-rışındı?” - deyib ağlayırmış. Onun yerli-yersiz narazılıqları, şikayətləri hamını bezdirəndə babası Ömər ağa nəlbəkide bal verərmiş, o da bal yalaya-yalaya babasının bitib-tükənməyən əzizləmələrinə qulaq asırmış:

“Şolloyun atı kürəndi,
Yıxıldı, burnu yerə dirəndi.
Şolloyu belə balaca görməyin,
Şolloy yaman biləndi...”

Şolloyu öz adı ilə çağırmağa heç kəsin ixtiyarı çatmzmış; Ömər ağa-nın qulağına “İsa”, “əfəndi” adları deyəndə çəlik işə salınarmış.

“Şolloy”un mənası nədir? Məlum deyil.

Bir adı da varmış “Şolloy”un. Ax-samın qəribliyində “İsaak-Musak” quşlarının qərribə avazı eşidiləndə Ömər ağa ilə nəvəsi “Şolloy” Musta-

olmur. Şübhəsiz, belə bir şəhanə əsərin yaranmasına səbəb ədibin “meşə həyatı”nı şəxsən özünün ya-şaması olub.

Sonralar Muğannanın “meşə hə-yatı” Bakının - onun heç cür öyrəşə bilmədiyi tozlu-torpaqlı küçələri, cansıxıcı həyatı ilə əvəz olunur. Özünü əvvəl həkimlikdə sınayan ədib, bir qədər sonra bu mühitə uy-ğunlaşmayıb ədəbiyyata üz tutur. “Meşə”nin rəngarəng meyvələri ilə qidalanmış, onun bulaqlarından su içmiş, quşunu, heyvanlarını qoyun-qoltuğundan əskik etməmiş birisi necə qələmə sarılmaya bilərdi? Bu taleyin yaşayan adam Muğanna ol-maya bilərdimi?

Ədibin ilk mətbu əsəri “Arx” adlı hekayə olub. O vaxtkı “konfliktsizlik ədəbiyyatı”na məzmunca uyğun gəlməyən, sonu ölümlə nəticələnən bu hekayə ixtisar olunub, çox eybə-cər bir şəkllə salındığından ədib bu-nu tamam unutmuş, ilk mətbu əsəri-ni “Anadil ötən yerdə” oçerki sayırdı. Muğannanın öz dediklərindən:

yeganə, əziz-xələf Şolloyla birlikdə, taxtın dövrəsinə yığışbmış. Tək bir nəfər, Pirvəli babanın kiçik qızı Şah-nabadın əri Balcan oğlu Sirac tərifi göy ürgəsinin belində Çinar gölün-dən acıtəpə (vəzəri) gətirməyə ge-dibmiş. Amma Sirac acıtəpə əvəzi-nə, qucağında dəsmala bükülmüş kiçik bir uşaq gətirir. Uşağa çayda göy ürgəni çimdirərkən suda rast gəlibmiş. Dəsmalı açıdıqda gözləri-nə inanmırlar: uşağın əllərinin, ayaqlarının yerində barmaq əvəzi-nə, yastı üzgəclər var imiş, balıq ki-mi. Ömər ağa uşağa baxıb, bunun su pərisi olduğunu təsdiq edib. Su-suzluğa tab gətirməyən uşaq çox keçmir ki, ölür. Bütün ailə bu hadi-sədən sarsılır.

Ömər ağa isə uşağı yenidən dəsmala büküb, Şolloya verir ki, ba-laca bir qəbir qazıb, dəfn etsin. Şol-lay isə göz yaşı içində uşağın üz-gözüünü əzizləyə-əzizləyə bağlarının içində, arxın yanında qəbir qazıb basdırır. İllər keçir, bu göz yaşının, titrəyişin əksi olan “Dəfn” hekayəsi

mış, gənclik illərində yazdığı “Müha-ribə trilogiyasına” - “Saz”, “Tütək sə-si”, “Quru budaq” və “Şəppəli”, “Kol-lu Koxa”, “Başa düşə bilmirəm”, “Ömür karvanı” əsərlərinə artıq Mu-ğanna gözü ilə baxmışdır. İlk varian-tlarda çox sadə görünən, hətta gün-dəlik məişət problemləri ilə bağlı müharibə povestləri, əslində, çox mürəkkəb sahələri əhatə edir, xal-qın mənəvi dünyası, tarixi, dünəni, bu günü, sabahı ilə bağlanır.

Professor Tofiq Hüseynoğlu bu barədə “Nəsrde psixologizm” adlı məqaləsində belə yazır: “Tütək sə-si” və “Saz” povestləri ədəbiyyatda müharibə mövzusunə yeni baxışın bir başlanğıcı oldu. Burada yenə 60-cı illərə qayıtmaq istəyirəm. O illər-də ədibin dostu, Moskvada tez-tez nəşr olunan yazıçı, ədəbiyyatşünas Çingiz Hüseynov müxtəlif məqalələr yazaraq onu “lirik” adlandırdı. Mu-ğannanın dediklərinə görə o, axırda “lirik”liyə etiraz edib, bunu sadəcə səmimiliklə izah edib.

Doğrudan da, Muğanna yaradı-cılığında qeyri-təbii, səmimilikdən kənar bir şey tapmaq mümkün deyil. Özünü belə istəsə də, onun qələmi sı-xılmaz, sərbəst hərəkət edir.

Bu sərbəstliyə görədir ki, əlinə qələm aldığı gündən İsa Muağnna çətinliklərlə üzləşib. İllər uzununu qa-dağalarla, tənqidlərlə qarşılaşan ədibi onun dilində, şüurunda olan Bağ, Eysar sınmağa qoymayıb.

Müasir ədəbiyyatın nümayəndə-lərindən ən çox tənqiddə məruz qa-lan ədibimiz haqqında prof. Ç.Ab-dullayev “Bədii nəsrin canlı klassiki” məqaləsində yazır: “Muğannanın yazılarına mənə oyanan və get-ge-də dərinləşən maraqlı əsas səbəb-lərdən biri də onun tez-tez tənqid olunması idi... Bu mənada, öz qə-ləm yoldaşları arasında hədsiz və haqsız hücumlara ən çox məruz qa-lan məhz Muğanna idi”. Lakin xoş-bəxtlikdən gənc İsanı bu təqiblərin, tənqidlərin arasında istəyənlər də az deyildi. Ədibin dediklərindən bili-rəm ki, “Azərbaycan” jurnalının o vaxtkı redaktoru, mükəmməl savad-lı, zövqlü ədəbiyyatçı C.Məmmədov gənc İsanın xətrini çox istəyirmiş. Məhz onun təkidı ilə uzun sarsıntıla-rından sonra ədibin “Quru budaq” povesti çap olunur. Daha sonra “Kollu Koxa”nın əlində tutduğu quru pambıq kolu tənqid hədəfinə tuş gə-lir. Bu quru kolun arxasında gizlə-nən KPSS-in bəlalı sərəncamlarına hətta ziyalı təbəqədə də laqeydlilik yaranır. Bu laqeydliyin cansıxıcı sü-kutunu isə ədibin ilk baxışda sadə görünen, lakin çox dərin, səciyyəvi məzmunə malik əsərləri pozur.

Görəsən, Sov.İKP-nin bu dəh-şətli kabusu , karlıq-korluq mühiti ol-masa idi, nə qədər dərin düşüncəli ziyalılar yetişərdi.

Muğanna bu kabusun zülmətin-dən dəyanətlə çıxır, xalqına “Məh-şər”, “İdeal”, “Ölüm-dirim”, “Cəhən-nəm”, “Gurun” kimi nəhəng əsərlər bəxş edir. Bu əsərlər ilk baxışda mürəkkəb görünərsə də, o qədər də sadədir, ciddi olduğu qədər oynaq-dır, realist olduğu qədər poetikdir, emosionaldır - təsirlidir, cəlbədicı və düşündürücüdür.

Prof. T.Hüseynoğlu yazır: “İsa Muğannanın hər yaxşı əsəri onun üreynin, ruhunun gözəlliyindən xə-bər verir. Böyük yazıçımızın xalqı üçün yanar üreyi var, onun sənəti-nin ən böyük sirri bu yanar ürəkdə-dir. İsa Muğanna sənət və qələm yo-luna bu ürəklə çıxıb...”

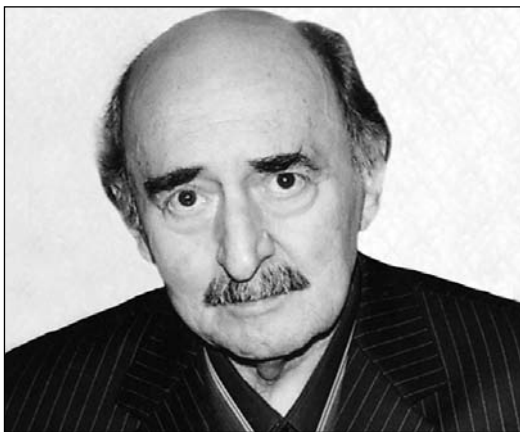
Bu yanar üreyn istisi, hərarəti il-lər keçsə də, özünü qoruyub saxla-yır. Yaradıcılığının gənclik çağları-n-da ədib İsa Hüseynov kimi nə qədər oxunaqlı idisə, ikinci dövrdə Mu-ğannaya çevrilərək daha çox cəlbə-dici və düşündürücüdür. Onun fikir kəhkeşanının bütün ulduzları sön-məzdir. Bu yazıda ancaq “Muğanna kimdir?” sualına cavab tapmaq olar. Mənim bu yazım nəhəng, özəmətli Muğanna dünyasının yalnız kiçik bir parçasından xəbər verir.

fa baba ilə Xədicə nənənin (Muğannanın valideynləri) sö-yüd şivindən hörülmüş yay evi-nin dövrəsində yeganə salamat qalmış meşəlikdə dolaşarmış: “Anadil quşları peyğəmbərin danasını axtarıb tapa bilmirlər, yəni dünyanın bütün sirlərini biləni. Ancaq bir vaxt gələcək ki, tapılacaq danasına - yeni “Şolloy” bala”.

Məhz bu vaxt - “Şolloy”un babası ilə əl-ələ tutuşub, meşə-nin dərinliyinə qapılıb, onun o dəhşətli erköyünlüyünə sığma-yan mənəli və müdrik söhbətlə-ri dinlədiyi vaxt Mustafa baba Qa-zax müəllimlər seminariyasını, Xə-dicə nənə isə məşhur doktor Tali-şinskinin səyyar təbəbət kurslarını bitirib. Ömər ağanın vəfatından son-ra Mustafa baba İrəvan qiyabi peda-qoji institutunun tarix fakültəsini bi-tirib, məktəb direktoru və ancaq ge-cələr işləyən “Likbez” (ликвидация безграмотности - savadsızlığın ləğ-vi) kurslarının direktoru olub, Xədicə nənə isə Muğanlı tibb məntəqəsinin feldşeri, Xədicə nənə həmin illər dəhşətli kütləvi malyariya xəstəli-yindən əziyyət çəkən əhaliyə yar-dım etdiyinə görə evə çox gec qayı-dırmış. Bundan istifadə edən erkö-yün “Şolloy” “meşə həyatı”na qədəm qoyur. Meşədən tutduğu quşları qoynuna doldurub, qohum-əqrəba-nın tənəsinə, saysız-hesabsız dan-lağına son dərəcə biganə qalaraq birbaşa evin ikinci mərtəbəsinə - tax-ta otağa qalxırmış. Quşlarını, dov-şanlarını yemləyib rahatladıqdan sonra, sakitcə aşağı enib, pilləkən-də oturub, xəyalən babasını görər, onunla danışarmış. Çox vaxt xəyal içində elə orada da yatıb, oyananda özünü çarpayıda görürmüş.

Müharibə başlayandan sonra isə hər şey kəskin sürətdə dəyişir: “meşə həyatı”nı kotan, kətmən, kə-rənti, yaba həyatı” əvəz edir. “Şol-loy” dönüb “İsa”, kənd arasında “əfəndi” olur.

“Şolloy”un adı bir də Mustafa ba-ba qırx altıncı ildə Almanıyanın Küs-terin şəhərində, komandiri olduğu diviziyaya “əlvida” deyib qayıdanda yada düşür. Meşənin məhv olduğu-nu görən Mustafa baba bu vəhşiliyə qarşı üsyan edir. Burada Muğanna-nın “Faciə” povestini xatırlamamaq

“Oçerk çıxandan sonra jurnalın re-daktoru Mehdi Hüseyn heyrət içində soruşdu ki, “Səni tənbeh edəcəm. Oçerki niyə öz atandan yazmısan?! Dedim: “Çünkü atamı yaxşı tanıyı-ram”. Rəhmətlik Mehdi qağa şaqqa-naq çəkdi”.

Ədibin təsadüfən dediyi bu söz-lər ədəbi mühitdə belə yaradır: bir çox yazıçılar dar çərçivədə öz şəxsi mühitlərindən aralanmadan yazma-ğa başlayırlar, global, cəmiyyətə gə-rəkli mövzular isə qıraqda qalır. İsa Hüseynov da bu bələdə özünü gü-nahkar bilib, içində qovrularaq, hələ Moskvada, Maksim Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda təhsil aldığı illərdə dönə-dönə və sevä-sevä oxuduğu rus, dünya ədəbiyyatından çox-çox uzaqda olan müasir ədəbi-yatın bəsitliyini görür, sarsıntılar ke-çirir. Belə bir dəhşətli ümidsizliyə qapılan və çıxış yolu axtaran ədib arxivdə atasının məktubu ilə qarşı-laşır: “Salam, Şolloy!..” Bu ədibin hələ Moskvada təhsil alarkən xalqın bir parçası olan, onun rəmzi kimi qı-rılan, məhv edilən meşə haqqında əsər yazmaq fikrini atasına bildirdi-yi məktubun cavabı olur. Məktubun nuru ilə sehlənmiş İsanı atası ilə əf-sus ki, 1953-cü ilin oktyabrında “ölüm” adlı dəhşətli bir kabus görü-şdürür. Qarayazı meşəsinin ətri, gö-zəlliyi getmiş, ətraf ölüm qoxuyur-muş. Mustafa babanın yoxluğuna bütün Qazax əhli yox, daşlar, divar-lar, otlar, çiçəklər, bütün təbiət göz yaşı töküdü. Hiddətdən, qəzəbdən alovlanırmış.

Burda yenidən 30-cu illərə qayıt-maq lazım gəlir.

1934-cü ilin yazında Ömər ağa xəstələnibmiş. Hamı - bütün ailə,

yanarır. O vaxt ədibin özünə də təəccüblü gələn hekayənin möv-zusunun olduğu kimi qələmə alınması onun son illərdə yarat-dığı möcüzəli əsərlərinin - “İdeal”ın, “Ölüm-dir”in və digər-lərinin oxucularına məlumdur ki, bu hadisə Odağuz Batodər pla-netindən göndərilən işıq şəkillə-ridir - yuxu ilə reallıq arasında olan şəkillər, lazım gələndə dərs deyən, irəlindən gələn hadisələrlə yer əhlini məlumatlandıran şək-il-ler.

Hələ Mustafa babanın ölü-mündən bir neçə gün qabaq ədi-bin gözüünün qarşısında evləri alova bürünmüş şəkildə canlanıbmış. Alo-vun içindən xədicə nənənin naləsi eşidilmiş. Bundan bir qədər sonra ədib Bakıda dəhşətli bir telegram alır: “Отец при смерти. Немедленно приезжайте”.

Faciənin ağırlığından iyirmi beş yaşlı İsanın beli bükülür, dünyası yerindən qopur. Bu faciədən 6 il sonra, 59-cu ildə “Telegram” (hal-hazırda “Faciə” adlanır) yaranır.

Hələ o illərdə ədibin imtina etdi-yi “Yanar ürək”lə, “Telegram” müza-kirə obyektinə çevriləndə İsa Hü-seynov “Doğma və yad adamlar” ro-manının birinci hissəsi üzərində iş-ləyirmiş. Bu əsərlərə görə ədibin başı çox bəlalər çəkir. İş o yerə çatır ki, Sov.İKP-nin ideoloji şöbəsinin müdiri, məşhur Şapiro Bakıya gəlib, “Mehdi Hüseynin kollektivə qarşı qoymasını” müzakirə üçün müşavi-rə çağırır. Müşavirədə ədibə dayaq duran yeganə adam görkəmli yazı-çımız Mirzə İbrahimov olub. Mirzə müəllimin “Üreynin qanı ilə yazır romanı!..” sözləri çoxlarını susdurur. Bu, İsa Hüseynovun ilk qələbəsi idi. O hadisədən sonra ustadı və yega-nə məsləhətçisi Mehdi Hüseynin təklifi ilə ədib arxivlərə ayaq açır, keçmişdə olub-keçənləri öyrənməyə başlayır. Altmışıncı illərdə ədibin ki-no sənətinə ərmeğan etdiyi daha yeni-yeni incilər - “26-lar, “Doktor Nəriman”, “Nəsimi” filmlərinin sse-nariləri yazılır. Bu illərdə İsa Hüse-nov “Telegram” povestinin qaldırdı-ğı problemlər barədə çox düşünmüş və bunun nəticəsidir ki, sonralar bu əsər dönüb “Faciə”yə çevrilir.

Sonuncu - seksəninci, doxsan-ıncı illərdə isə ədib geriye qayıt-